

Two Audios

1918

M
Vukotić
Media

фeбpуap, 2019.

Ivo Andrić

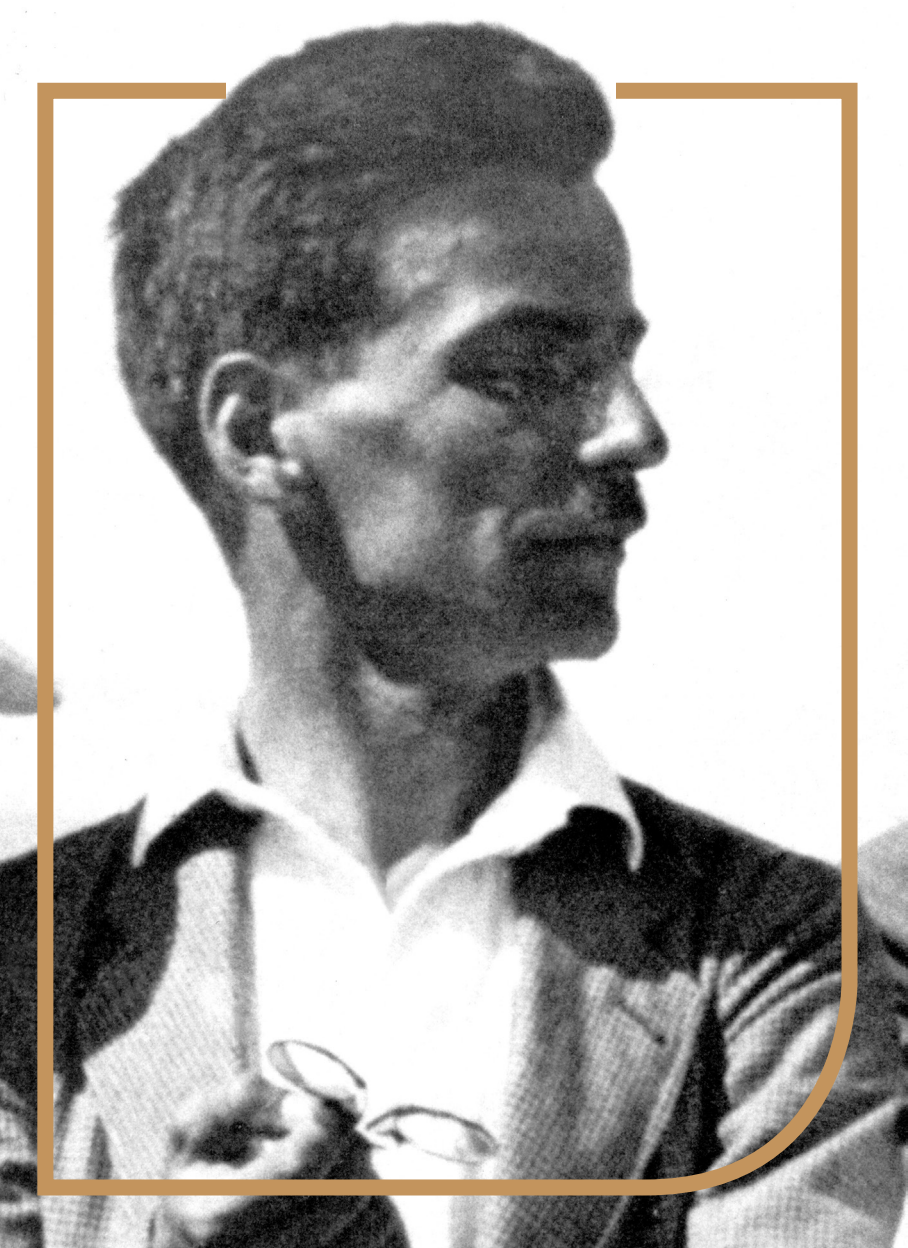
1918

Приредила Биљана Ђорђевић Мироња
у Задужбини Иве Андрића

M
Vukotić
Media
фебруар, 2019.

Са Андрићем се сјријашељих баш на Бадњи дан, год. 1918... Био је тада црњи, болнијеј осмеха и немилосрднији према неправди... Што је тада нарочито било зрачно у њему, то је: да није тражио успехе ван наших земаља и ван оног живота и папње коју је толиких година поносила Босна, где је имао кућу и стару мајку.

Милош Црњански

САДРЖАЈ:

• РЕЧ ПРИРЕЂИВАЧА.....	9
ПЕСМЕ	17
• НОЋ	18
• ПОВРАТАК.....	20
• САН.....	21
• ПЈЕСМА ВРЕТЕНА	22
• САН МАРИНО.....	24
• БУРНА НОЋ	25
• ПРВА ПРОЉЕТНА ПЈЕСМА.....	26
• 1915.	26
• ИЗ КЊИГЕ <i>ЦРВЕНИ ЛИСТОВИ</i>	28
• ПОГРЕБНА ПЈЕСМА.....	29
• ПУТНИЧКА ПЈЕСМА.....	30
• ЈЕДАН НОВЕМБАР.....	31
• ЈЕСЕЊИ ПРЕДЈЕЛИ.....	32
ЗАПИС	33
• ПРВИ ДАН У СПЛИТСКОЈ ТАМНИЦИ.....	33
<i>ЕХ РОНТО</i>	37
ПРИПОВЕТКА	89
• ЂЕРЗЕЛЕЗ У ХАНУ.....	89

ЕСЕЈИ И ПРИКАЗИ	95
• НАША КЊИЖЕВНОСТ И РАТ	95
• НЕЗВАНИ НЕКА ШУТЕ.....	99
• АКЦИЈА ЗА ПОМОЋ НАШИМ КЊИЖЕВНИЦИМА	101
• Кратка књижевна импресија	102
• Каприциозна књига	103
• Збирка кајкавских стихова	104
• ЛЉУБАВНА ЛИРИКА ПЕТРА ПРЕРАДОВИЋА.....	107
• Мозаик добротних приказа и умерених судова .	111
• Језиком душе и човечности	112
• Нагомилавање великих речи све нам мање казује што се више понавља	115
• Отмено и светло дело	116
• Драмски покушај приповедача	118
ДРАМА	121
• КОНАЦ КОМЕДИЈЕ.....	121
ПИСМА	125
• ЗДЕНКИ МАРКОВИЋ.....	126
• ГУСТАВУ КРКЛЕЦУ	134
ПРЕПЕВИ	135
• [ПО СТРАНИ, НЕЗАДОВОЉАН, СНУЈУЋИ БУНУ].....	135
• КАД ЧИТАМ.....	136
• ДРЖАВАМА.....	136
• КО ЋЕ НА МОЈЕ МЈЕСТО?	137

АНДРИЋЕВ КАЛЕНДАР ЗА 1918. ГОДИНУ	139
АНДРИЋЕВ АЛБУМ	149
БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ИВЕ АНДРИЋА ОБЈАВЉЕНИХ 1918. ГОДИНЕ	159
ЛИТЕРАТУРА	161

РЕЧ ПРИРЕЂИВАЧА

*К*њига пред читаоцем садржи текстове Иве Андрића, објављене 1918. године – песме, аутобиографски запис, прву објављену књигу, први приповедачки рад, есеје, приказе и преводе, као и необјављену једночинку, приватна писма, факсимиле страница из пишчеве најстарије сачуване рукописне бележнице, фотографије, библиографију радова. Такође, садржи и приређивачеву реконструкцију Андрићевог календара сачињену са циљем што јаснијег представљања Андрићевог кретања и стварања током 1918. године. Издање се темељи на замисли да се на основу објављених дела и сачуване грађе, верно прикаже Андрићева целокупна књижевна делатност и пишчев свет идеја, који су се развијали готово паралелно са победама српске војске у Великом рату, стварањем и јачањем Југославије, и то током једне од најбурнијих година у историји Европе.

Збирка текстова успоставља слику Андрићевог формативног периода у којем се истовремено огле-

дао у свим књижевним родовима – лирском, епском и драмском – поједине напуштајући заувек, а друге пак развијајући до уметничких врхунаца. Бирајући епику као делатно поље, Андрић је те године објавио прву причу која ће доцније постати део приповедачког триптиха *Пути Алије Берзела* (1920). Наставио је да се огледа на плану есеја односно приказа, представљајући феномен књижевности у доба рата, полагај књижевника и уметника, опасности којима је изложена југословенска идеја и тадашњу, превасходно хрватску, скромну ратну књижевну продукцију. У појединим приказима, иако посвећеним мање познатим ауторима и делима, препознају се хуманистички и алтруистички доживљај света, замеци основних пишчевих идеја о уметности, књижевном послу и стварању, као и књижевних савета и рецепата које је писац развијао током свог стваралачког века и који су дубоко утицали на историју српске књижевности.

Када је реч о лирици, Андрић је 1918. године већ добро познат као песник, будући да је свој први рад објавио 1911. и да је поезију доживљавао као погодно поље за умерени али видљив социјални, друштвени и политички ангажман уметника – делом због песме у којој је пророчки призивао *краљеве војске* (1914) допао је аустроугарских затвора. У радовима из 1918, осећа се бунт

против рата, резигнација због друштвеног устројства и стања државе с почетка века, дубоко разочарење због множине обесправљених малих људи, па тако и разочараност у човека и грађанина, али и усамљеност, анксиозност и отуђеност песничког субјекта. Ипак, у појединим стиховима препознају се и просеви младости која се упркос историји радује сунцу, земљи и мору, глас револуционара, уметника и хуманисте, који понижене позива на акцију, као и дамари младе крви која пулсира у такту корака *краљеве војске* током њеног ослобађања територија Јужних Словена. То дуго сањано укидање монархистичких стега и Андрићева рана уметничка визија војника способних да се супроставе аустроугарској сили, отелотворена је у сликама тријумфалног уласка српске војске у Загреб, којој свет кликће, а коју млади Андрић егзалтирано слави носећи српску тробојку кроз град.

Поводом дневничког записа о данима у сплитској тамници, истичемо Андрићеву несклоност писању аутобиографских текстова, те је запис драгоцен са тога становишта, постајући и аутентичан увод наредном, познатом лирско-медитативном делу затворске тематике.

Централни део књиге чини *Ex Ponto*, читаоцима те 1918. најављиван као „мемоари из заточења“,

„сјећања и записци из тамнице“, делом сложен од рукописа које је Андрић исписивао у затвору и заточеништву, 1915–1917, када је, као младобосанац задојен косовским митом и председник Српско-хрватске националистичке омладине, затрављен идејом националног ослобођења, као велеиздајник провео више месеци у тамницама у Далмацији, Словенији и Босни. Са страница *Ex Ponta* чује се меланхолични глас заточеног у групи далматинских родољуба, током спровођења кроз аустроугарске градове и потраге за слободним местом у неком од затвора, док их гневни царски поданици поистовећују са противничким Србима. Такође, његови редови доносе глас затвореника окруженог сенкама утамничених бораца за идеју, који размишља о самоубиству, али који прераста у кликтај младића оснаженог новим историјским приликама, тријумфалном победом братског српског народа, вером у стварање дуго сањане државе и новом животу и времену.

Уз то, писма Иве Андрића, која с годинама постају све краћа, ратне 1918. године, драгоцене су подробен сведочанства о приватном животу, уметничким идејама, књижевном и уредничком раду, лектири, кретању, сусретима са савременицима, сензибили-

тету, доживљају прекретничких политичких дешавања и свеукупног историјског метежа у Европи.

Поводом јединог Андрићевог драмског покушаја, недатиране једночинке насловљене *Конац комедије*, коју никада није објавио а чини се ни завршио, истичемо да су њена тематика и ликови логична последица географско-културног контекста у којем се писац кретао. Определили смо се да је укључимо у збирку текстова насталих 1918. године, пошто смо закључили да пишчев рукопис у потпуности одговара рукопису на датираним страницама исписаним те године. Елем, иако незнатне књижевне вредности, једночинка је значајна јер симболично представља Андрићев прекид са темама везаним за загребачке високе кругове обележене псеудогермановштином која је увек веома неповољно деловала на младог писца. Стога, уместо писања о грађанској класи хрватске престонице, која је затварањем у мале салоне „најплеменитијих“ доприносила провинцијализацији друштва, њеном квазиелитизму и неукусном неговању престижа, Андрић, као *мрки сина јула*, помно прати кретање војске *слобогарској Пијемонти* од Солунског фронта ка Србији и пише родољубиве и социјалне стихове. У данима велике победе српске војске, уз одјеке војних поклича њених војвода на *грско и непоколебљиво*

напредовање ка оштрабини, који су прекрајали карту Европе и свргавали краљеве, чини се посве логичним да Андрић напушта своју драмску радњу. Дакле, док се европски маршали, песници и новинари утркују у изрицању похвала српском војнику, то одустајање од теме (млади бесколеновић Станковић прекида везу са лепотицом из загребачког вишег сталежа Wandom Witkowski) постаје занимљиво и на симболичком плану. Наиме, управо тих дана млади Андрић учествује у тријумфу драме из другог етоса, *Смрти Мајке Јуковића* српског писца Ива Војновића, у Хрватском народном казалишту.

На концу, издање пред читаоцем, сведочанство је и Андрићеве снажне делатности на плану покушаја утемељења југословенске културне и књижевне матрице на хрватској сцени која је на крају рата доживљавала национални препород. Раскидајући са германофилским и мађаронским идејама, њени истакнути представници настојали су да редефинишу сопствени културни идентитет и сместе га у шири јужнословенски контекст. У том смислу, необично је важан портрет Андрића као једног од оснивача, уредника и аутора првог југословенског књижевног часописа – *Књижевни јуџ* – који је замишљен као темељ будућој југословенској књижевности, у којем је

1918. публиковао највећи део својих радова и у чијој је библиотеци објавио своју прву књигу – *Ex Ponto*. О снази програмских идеја ослобођења и уједињења речито сведочи текст на корицама последњег броја из 1918, које потписује Уредништво:

За нама лежи једна година пуна рада, жртвава али и успеха јер је започето у ројсџву, а завршава се у слободи. У доба кад је све ћушало и сиретило од страха и наде, кад је наше уједињење било још далеко у магли будућности, кад је само наше писмо било зазорно, Књижевни јуџ је скромним средствима подигао никад неизневерену мисао народној уједињења (...) У те тешке дане К. Ј. је настојао да облагороди душе које чекају и сирадају, и да им учврсти веру у победу, која је ево и дошла (...) Дело започето у ројсџву наставаћемо и у слободи. Од нове године Књижевни јуџ ће излазити у повећаном ојсењу...

Тај рад изразито је значајан, јер се односи на формирање идеолошке платформе часописа који је требало да делује као противтежа тада угледном гласилу Друштва хрватских књижевника, *Савременику*. Наиме, *Књижевни јуџ* замишљен је да подстиче и оснажује све југословенске тенденције, буди *успава-*

ну радну енергију и национални елан и саображава тадашњу хрватску књижевност новим идејама уједињења југословенских народа, с циљем формирања јединствене југословенске књижевности. Судаћи према записима Милоша Црњанског и деловању Иве Андрића, намеће се закључак да Андрић напушта Загреб оног тренутка када спозна да хрватски књижевни и културни простор није довољно перцептиван за речене намисли. Стога, док Црњански припрема терен за прелазак редакције часописа у Београд који је тада према његовом суду био *непролазни, џун крви као срце*, Андрић пакује кофере и сели се у престоницу нове државе, далеко осетљивију за свеже, превратничке литерарне тенденције и нове књижевнo-уметничке домете. Но, шире и детаљније разумевање и објашњење Андрићевих одлука на том плану и даља судбина југословенске ревије, припада наредној години и панорама Андрићевих активности у 1919, разуме се, у светлости постојеће грађе. Овде ћемо споменути и један детаљ који кореспондира са Андрићевим боравком у Хрватској у време ратовања српских војника који су заједно са српском интелигенцијом прешли Албанију и под непријатељским куршумима ослобађали земљу. Наиме, у једном од жарких послератних разговора о Првом светском

рату, вођених у оквиру *Групе уметника* окупљене у Хотелу „Москва“, по Андрићевом доласку у Београд, према запису Милоша Црњанског, догодило се да је угледни српски композитор Милоје Милојевић (1884–1946), указао Андрићу да о неким темама могу да говоре само они који су били на Кајмакчалану, недвосмислено успостављајући разлику између уметника који су учествовали у ослободилачком рату и оних који нису иако су делили слободарске ставове. Сав каснији Андрићев рад, његови доцнији избори, посебно у контексту наредног рата, указују на Андрићево чврсто опредељење за географски, културни и књижевни круг у којем је јуначки етос видљив, могућ и стваран и стога непријемчив за империјалне и фашистичке идеје.

И Андрићеви малобројни препевни, настали те турбулентне године, сведоче о пишчевој потреби да бира теме и ауторе који су се бавили тешким положајем човека, односом државе према њему и положајем уметника као усамљене индивидуе у оквиру државе и друштва. У неким од њих, млади писац саображава свој израз мислима књижевника из америчке односно чешке књижевности, са којима дели идеалистичку веру у опште братство у свету и представу о потреби човека за личним достојанством и

поносом. Идеје и садржина изабраних песама пружили су песнику простор за окрилаћен израз и исказ, испуњене емфазом и младалачким жаром.

Сегмент књиге „Андрићев календар за 1918. годину“ настао је као реконструкција података из сачуване књижевне, архивске, музејске, библиотечке и библиографске грађе – Андрићевих писама, дневничких и литерарних записа савременика, посланица које је добијао, сачуваних рукописа, часописа чији је био уредник, фотографија, библиографских података, историјских чињеница, пратеће литературе из пера осведочених проучавалаца Андрићевог дела. Обимна грађа чува се у ризницама угледних институција српске културе – Задужбини Иве Андрића, Српској академији наука и уметности, Спомен-музеју Иве Андрића, Народној библиотеци Србије, Библиотеци Матице српске. Мозаичка структура „Календара“ последица је трагања за појединостима, анализирања детаља, њиховог повезивања и уланчавања. Тиме смо настојали да дамо Андрићев веран и пастуозан књижевни и лични портрет, прецизан приказ развоја, интеракције и умрежености уметникових идеја и јасну слику његовог кретања, доживљаја историје и превратничких догађаја епохе.

Део „Андрићев албум“ доноси пишчеве фотографије из Војне болнице у Зеници, настале 1917, на којима једини не носи униформу аустријског војника будући да се ратних година свим силама трудио да не буде регрутован. Такође, окупљене су и фотографије настале 1918, које је Андрић успео да сачува проневши их кроз ратне године и многе селидбе и путовања. Запажамо да Андрићев портрети стоје у пуном контрасту – они настали у Загребу приказују дведесетшестогодишњег младића крхког и нежног састава, чији је бледи лик у опреци са старинским наочарима, тврдом крагном, строгим, тамним готово кавкијанским оделом својственом приликама из пејзажа мрачних аустроугарских градова, док снимци начињени у далматинском приморју приказују препланулог атлету, у светлој, мекој, платненој одећи, налик оној Чеховљевих јунака, окрепљеног благотворним сунцем, воћем, спортом и друштвом и освеженог ваздухом морских предела. Ипак, изречену супротност портрета, насталих у урбаном и морском крајолику, надрастају несумњива заједничка својства – беспрекорна уредност младог писца, савршен склад одевних предмета, достојанствено и елегантно држање. „Андрићев албум“ доноси и снимак младог писца, у поносном ставу, у друштву српских војни-

ка, што је право откриће и важан детаљ за пишчеву биографију. У том сегменту налазе се и факсимили рукописа из времена настанка, али и они познији, значајни због датирања појединих песама, руком самог писца. Посебно је значајна Андрићева најстарија сачувана бележница, величине длана, у којој је исписивао фрагменте *Ex Ponta* у време 1915–1917, током заточеништва и болничког лечења. Међу рукописима, налази се и страница писма Милоша Црњанског из времена првих сусрета и сачуване копије Андрићевих писама упућених пријатељима из младости.

Приређивачева идеја и намера темеље се на жељи да Андрића посматрамо у окну догађаја у којима је учествовао, да сагледамо амбијент и окружење у којима се кретао, пратимо развој уметничких идеја, настајање његових дела на подлози сачуваних рукописа, као и да их читамо у контексту аутобиографских и књижевних записа у временском следу. Поред тога, од особитог значаја је и прилика да сагледамо Андрићево паралелно огледање у различитим књижевним врстама, његово обликовање истих тема и сличних мотива према различитим жанровским правилима, и то у раној стваралачкој фази. Трећа окосница представља и могућност уласка у тек кон-

струисану пишчеву радионицу, сагледавања пишчеве лектире и прецизне динамике његове књижевне продукције. Такође, овом издању додали смо и мозаик Андрићевих активности из дана у дан, односно из недеље у недељу. Тиме смо стекли могућност да га пратимо из корака у корак, да га видимо у гесту, кретњи и пози, и то из средишта његовог текста, у години у којој почиње да се конституише Андрићево поимање нове домовине и његов прелазак из хрватског у српски географски, културни и књижевни круг.

Биљана Борђевић Мироња